

BIZÁNCI PROPAGANDA KÜLHONBAN

A Monomachos-korona és a császári legitimitás problémája Bizáncban a 11. század közepén

Az 1860-as évek elején az ismeretlenség homályából került elő hét darab aranylemez, amelyek együttesét napjainkban a Monomachos-korona névvel illetik. A leletegyüttessel kapcsolatban rendkívül sok a bizonytalanság, mivel részeire egymástól elválasztva találtak rá. Összeillesztésük pedig igen sok problémát vetett fel, miközben végig megmaradt a gyanú, hogy az együttes hiányos. Mindazonáltal a kutatás fővonulata a mai napig egyetért abban, hogy koronáról van szó. Szintén gondot jelent, hogy a leletről semmilyen más forrás nem maradt fenn. Támpontot maguk a lemezek nyújtanak, mivel a zománcokon különböző emberi alakok láthatók, akiknek kilétéről a lemezükön olvasható feliratok tudósítanak. Ez alapján a hét fellelt lemez az Alázatot, az Igazságot, két táncosnőt (utóbbiakhoz nem tartoznak feliratok) és három bizánci uralkodót, Zóét (1042), IX. Kónstantinos Monomachost (1042–1055) és Theodórát (1042, 1055–1056) ábrázolják.¹ Ennek köszönhetően sikerült leszűkíteni a tárgy keletkezési idejét arra az időszakra, amikor a szóban forgó uralkodók együtt ültek a trónon (1042–1050).² Minthogy a korabeli írott beszámolók némák, a korona története a 19. századig – így az a körülmény is, amelynek köszönhetően a történeti Magyarországra került – teljesen ismeretlen, készítésének céljáról a kutatók feltételezésekbe kénytelenek bocsátkozni.

Az említett bizonytalanságok folytán született elméletek sora és a korona vizsgálhatóságának számtalan megközelítése eredményezte azt, hogy a témában gazdag szakirodalommal rendelkezünk.³ Elsőként érdemes megemlíteni Bárányné Oberschall Magda Monomachos-koronáról készült kétnyelvű monográfiáját, amely az egyik legkorábbi tudományos igényű feldolgozás e titokzatos tárgyról, és bár az 1930-as években készített

---

* ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola Középkori és kora újkori egyetemes történelem Doktori Program hallgatója, jurgen.rm@gmail.com

1 Nem szabad elfelejteni, hogy a hét lemez mellett más leletek is előkerültek, amelyek közül a Szent Pétert és Szent Andrászt ábrázoló két zománcmedalion érdemes igazán figyelemre, bár kapcsolatuk a hét nagyobb lemezzel rendkívül bizonytalan.

2 A két császárné és IX. Kónstantinos Monomachos közös uralkodását a tanulmány későbbi részében részletesebben taglalom, itt csupán annyi megjegyzésem lenne, hogy hármójuk uralmát az alattvalók törvényesnek tekintették, és elfogadták, ám modern kronológiákban ezeket az éveket Zóé és Theodóra uralkodásába nem mindig számítják bele.

3 Kiss Etele 1997-es tanulmánya kitűnő összefoglalót nyújt az addig megjelent koronát vizsgáló szakirodalomról (Kiss 1997, 125–128), így terjedelmi okokból magam eltekintenek egy kimerítő bibliográfiai áttekintéstől, és a tanulmány szempontjából fontos tételekre koncentrálok ismertetést adnék.

munka régeinek számít, a mai napig nagy hasznát veheti a kutató. Megállapításai közül jelen tanulmány azokra támaszkodik a leginkább, amelyek a három uralkodó idealisztikus ábrázolására vonatkoznak. Oberschall szerint egyik ábrázolás sem törekedett a személyek valós ábrázolására, hanem IX. Kónstantinos esetében az ideális császár, Zsóé és Theodóra esetében az ideális császárnő képét akarta megmutatni. Ezenfelül IX. Kónstantinos alakjánál párhuzamok mutathatók ki a korszak Pantokrator-ábrázolásaival is.⁴

A táncosnők alakjai erősen zavarba hozták a kutatókat, és számos elképzelés látott napvilágot az ószövetségi értelmezéstől, a pógány ünnepek és az Adventus imperatoris szimbolikájának feltételezéséig.⁵ Ezekre támaszkodott Kiss Etele, amikor a korona programját ismertette tanulmányában, és a korona célállomásának III. Henrik német-római császár (királyként 1039–1046, császárként 1046–56) udvarát jelölte meg.⁶ Ez utóbbi feltevés szembemegy a legelfogadottabb elképzeléssel, hogy a Monomachos-koronát éppen az elkészítésének feltételezett időszakában trónra lépett I. Andrásnak (1046–1060) szánták.⁷ A kutatók szerint tehát a Monomachos-korona készítői több szimbólumot használtak, és a tárgy összetett üzenetet hordozott, mint ahogy általánosan elfogadott a feltevés, hogy a kincs diplomáciai ajándékként szolgált.⁸

Egyes kutatók mellett érveltek, hogy a korona az 1204-es negyedik keresztes hadjárat idején zsákmányként került Magyarországra, és ismeretlen okokból el is ásták ekkor. Viszont felfedezésének helye, Nyitraivánka (ma Ivanka pri Nitre, Szlovákia) miatt magam is azt tartom inkább elképzelhetőnek, hogy a Monomachos-korona Salamon (1063–1074) és I. Béla (1060–1063) fiainak harca idején kerülhetett a földre, ami feltételezi, hogy az 1070-es évek előtt Magyarországra került a korona. A Nyitra folyó mentén húzódott ütköző zóna Salamon és I. Géza (1074–1077) – ekkor még csak herceg – erői között, az itt zajló harcok készíthették arra a korona birtokosait, hogy elássák a kincset. Korai idekerülése afelé mutat, hogy a Monomachos-korona diplomáciai ajándéknak készült, és a tanulmányban olvasható elméletem, valamint érvelésem ezen alapul. Mivel a koronán szerepel a három uralkodó, felvetődik a kérdés, hogy a tárgy nem kapcsolódik-e valamilyen szinten a szóban forgó uralkodók legitimitásának problémájához? Az ábrázolásaival

4 Bárányné Oberschall 1937, 13, 27.

5 Ezekhez lásd Bárányné Oberschall 1937, 29; Maguire 1997; Restle 1994.

6 Kiss 1997, 130, 153–157.

7 Az utóbbi teória képviselői közé sorolható többek között Moravcsik 1953, 66–67; Makk 1996a, 162; Makk 1996b, 81–82; Cormack 2006, 316; Kosztolnyik 2001, 30–31.

8 Érdemes kitérni egyéb elképzelésekre, amelyek jelentősen eltérnek a fentebb vázolt elképzelésektől. Még 1993-ban egy előadásában adott hangot kételyeinek Nikolaos Oikonomides, mert szerinte a Monomachos-korona 19. századi hamisítvány. Erről készült tanulmánya: Oikonomides 1994. Kiss Etele 1997-es tanulmányának jelentős részét Oikonomides állításainak cáfolására szentelte (Kiss 1997, 129–153.). Másik érdekes elképzelés Timothy Dawsontól ered, aki szerint nem valódi koronáról lehet szó, hanem karpátnak használták a Geórgios Maniakés felkelésének leverését követő diadalmenetnél (Dawson 2009). Szintén érdemes kitérni arra a sajátosságra is, hogy a Monomachos-korona kutatása szoros kapcsolatban áll a Szent Korona kutatásával, minthogy mindkét tárgy jó összevetési alap a másik elemzésékor. Ennek megfelelően számos, a Szent Koronával foglalkozó tanulmány tért ki a Monomachos-koronára az ezredforduló óta: Buckton 2002; Jolivet-Lévy 2002; Hilsdale 2008, 609–611.

egyértelműen különböző üzeneteket hordozó korona készítői magáról a legitimitásról is sugallni akartak valamit? E kérdés megválaszolásához fel kell vázolni a korona készítését körülvevő belpolitikai légkört, amely a császári legitimitást kérdésessé tette, és hozzájárulhatott ahhoz, hogy e téma a korona programjának része legyen. Ezzel együtt vizsgálni kell azt a diplomáciai környezetet, ahol a feltételezett üzenetnek működnie kellett.

A legitimitás szempontjából kulcsfontosságú az a folyamat, amelynek során IX. Kónstantinos Monomachos trónra került. A dicsőséges Makedón-ház hosszú uralma alatt egyre erősebben érvényesült a dinasztikus elv, amely odáig vezetett, hogy VIII. Kónstantinos (1025–1028) halála után két lánya, Zóé és Theodóra lett a császári legitimitás hordozója. Amíg a testvérpár élt (Zóé 1050-ig, Theodóra 1056-ig), császár csak is olyan személy lehetett, aki rokonságba került velük, amelynek legegyszerűbb módja a házasság volt.⁹ A folyamat tetőpontjának a nővérek közös uralkodása (1042), illetve Theodóra egyeduralma (1056) tekinthető, amikor teljes jogú császárnőként uralkodhattak.¹⁰ IX. Kónstantinos Monomachos is úgy került a császári trónra 1042-ben, hogy feleségül vette Zóét. E házasság és Kónstantinos koronázása a nővérek közös uralma után következett, de az új, férfi uralkodó megjelenése nem szüntette meg a császárnők tisztségét, hanem hivatalosan három császár állt a birodalom élén. Bár Zóé és Theodóra visszavonult az állam tényleges irányításától, IX. Kónstantinos nem hagyhatta figyelmen kívül személyüket.

A császárnők tekintélyében rejlő veszélyre két esemény is felhívhatta IX. Kónstantinos figyelmét. Az egyik V. Michaél bukása (1042) volt, amikor a fellázadt konstantinápolyi tömeg Zóé nagyságát éltette a császárral szemben, ahogyan Psellos megemlékezik róla:

„Hol van vajon... az egyetlen nemes lelkű és szép alakú? Hol van vajon az, aki minden asszony közül az egyetlen szabad, az egész (császári) család úrnője, akinek a császári méltóság jogosan öröksége, akinek apja is császár volt, és az is, aki apját nemzette, és az is, aki az utóbbit? De hát hogyan szállt vele szembe egy alacsony származású és tartotta magában oly sokáig ellene a szándékát, ameddig a világon senki más nem?”¹¹

9 E téren aktív szereplő Zóé volt, akinek három férjét és egy fogadott fiát emelték császárrá, de Theodóra örökségét ugyanúgy elismerték. A fiatalabbik nővér politikai pályafutását hátráltatta, hogy egy összeesküvés után évekig kolostorban kellett élnie.

10 Zóé valószínűleg már első férje, III. Rómanos idején is császárnő volt, és nem császárné, mivel Michaél Psellos és Ióánnész Skylitzész beszámolója alapján is következő férjét, IV. Michaélt ő maga tette császárrá (Michaél Psellos, Chronographia IV, II vol. I p. 54; Ióánnész Skylitzész, Synopsis Historiôn Róm. III 17 p. 391.), Psellos pedig még hozzá is teszi, hogy a Zóé és Michaél egyforma trónon ültek a koronázás után (Michaél Psellos, Chronographia IV, II vol. I p. 54.). Theodórárt V. Michaéllal (1041–1042) szemben kiáltotta császárnővé a lázadó konstantinápolyi tömeg.

11 Πού ποτε, βοῶσαι, ἡ μόνη καὶ τὴν ψυχὴν εὐγενῆς, καὶ τὴν μορφήν εὐειδῆς; ποῦ ποτε ἡ μόνη τῶν πασῶν ἐλευθέρα, ἡ τοῦ ζῦμπαντος γένους δεσπότις, ἡ τὸν κληρον τῆς βασιλείας ἐννομώτατα ἔχουσα, ἥς καὶ ὁ πατήρ βασιλεὺς καὶ ὁ ἐκεῖνον φύς καὶ ὁ τοῦτον αὐθις ἀποτεκῶν; πῶς δ' ἄρα καὶ ὁ δυσγενῆς τῆς εὐγενοῦς κατετόλμησε καὶ τοσοῦτον ἐπ' ἐκείνην ἐνθύμημα ὁπόσον οὐδεμία ψυχὴ τῶν πάντων ἐχώρησε; – Michaél Psellos, Chronographia V XXVI vol. I p. 102.

Nyilvánvaló, hogy Psellos a maga stílusában adta vissza a zendülők véleményét, mint ahogy V. Michaél alacsony származásának hangsúlyozásában is kedvét lelhetette a nemességet oly nagyra tartó történetíró. Sokat elárul ugyanakkor Zóé népszerűségéről, és erős összhangban van egy másik eseményről szóló beszámolóval. 1044-ben maga IX. Kónstantinos került hasonló helyzetbe, amikor Ióánnés Skylitzés szerint az ellene irányuló megmozdulás során ezt kiáltották a tömegeből: „Mi nem akarjuk Sklérainát császárnénak, és miatta éltetőink, a bíborbanszületett Zóé és Theodóra meg ne haljanak!”¹²

Az említett Maria Skléraina IX. Kónstantinos szeretője volt, aki a *sebasté* címet kapta a császártól, emellett beleszólási joga volt az állam ügyeibe, és a császárnők mellett foglalt helyet az ünnepeken. A császári szerető ilyen kitüntetése gyanút keltett a kónstantinápolyi nép körében.¹³ A két külön szerzőtől származó idézet egybehangzóan világít rá a nővérek tekintélyére, és arra, hogy milyen kihívást jelentettek a tényleges hatalmat birtokló császárok számára. V. Michaélnek a bukást hozta el a fővárosiak haragja, míg néhány évvel később IX. Kónstantinos kis híján életét vesztette a tumultusban.¹⁴

Erős tekintélyű uralkodóra volt szükség ugyanakkor, mivel a birodalom olyan krízishelyzetbe jutott, hogy a határozott kormányzati beavatkozás nélkülözhetlenné vált. Talán a legsúlyosabb probléma a themákra épülő tartományi közigazgatás terén alakult ki, amelynek hanyatlása 11. század második harmadában nyilvánvalóvá vált.¹⁵ IX. Kónstantinos és udvara felismerte ezt, és a tartományok vezetésében reformot indítottak, amelynek lényege, hogy a stratégosok alatt egyesített katonai és civil igazgatást ténylegesen szétválasztották, és az utóbbit képzett bírákkal látták el.¹⁶ A reform végül befejezetlen maradt az 1040-es évek végére súlyossá váló külpolitikai helyzet és az ennek hatására erősödő belpolitikai nyomás folytán.

IX. Kónstantinost mindenekelőtt óvatosságra intette Zóé és Theodóra tekintélye, de azért a császár kísérletet tett saját hírnevének és legitimitásának emelésére a propaganda segítségével. A császárnők legitimitását alátámasztó dinasztikus elvet leginkább a hagyományos császári kultusz azon eszméjével lehetett semlegesíteni, hogy az uralkodó Isten akaratából kerül hatalomra, és az uralkodó Isten kiválasztottja.¹⁷ Ezt a tételt azonban maga Zóé is alkalmazta, amikor választását, hogy Kónstantinos Monomachost

12 *ἡμεῖς τὴν Σκλήραιναν βασιλίσοσαν οὐ θέλομεν, οὐδὲ δι' αὐτὴν αἱ μάνναι ἡμῶν αἱ πορφυρογέννητοι Ζωὴ τε καὶ Θεοδώρα θανοῦνται.* – Ióánnés Skylitzés, *Synopsis Historiḗn KónIX* 7 p. 434.

13 A *sebasté* ugyanazt jelentette a görögben, mint a latinból átvett *augusta*, így címzés terén Maria Skléraina a császárnőkkel egy szintre került, de fontos megjegyezni, hogy Kónstantinos szeretőjét nem koronázták meg soha. Nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy nem Skléraina volt az első, akit a *sebasté* címmel tüntettek ki. Megelőzte őt Helené, akitől III. Rómanos kényszerből vált el, hogy Zóé férjeként a trónra emelhessék. Helené kitüntetése pedig közel sem volt olyan kényes, mert a válás után kolostorba került, tehát az ő esetében pusztán tiszteletbeli címként működött a *sebasté* (Garland 1999, 150.).

14 A kónstantinápolyi tömeg politikai szerepéről és annak kortárs interpretációjáról lásd Lounghis 2002.

15 Haldon 1999, 84–85; Treadgold 1995, 117.

16 Angold 1997, 62.

17 A császárkultusról, illetve a legitimitációról lásd Bréhier 2002, 14–35; Dagron 2003, 13–53.

új férjének kívánja, isteni sugallattal indokolta.¹⁸ A császárnő e hagyományos eszközzel erősítette meg szándékát, hiszen a kinyilvánított legfelsőbb akarattal senki nem szállt szembe. Ezzel együtt Zóé elérte, hogy a dinasztikus elvvel rivalizáló mennyei beavatkozást a saját személyéhez kösse, ugyanis ő lett az isteni akarat közvetítője. IX. Kónstantinosnak feladta a leckét felesége és társuralkodója, minthogy elvágta férjét attól a lehetőségtől, hogy a császári ideológia felhasználásával valamelyest függetlenítsé legitimitását a császárnőtől.

A császárnak azonban mégis akadt lehetősége arra, hogy az isteni akaraton alapuló személyes kiválóságát hangsúlyozhassa társuralkodóival szemben. E lehetőséget egy chiosi monostor, az úgynevezett Nea Moné (Új monostor) grandiózus építése és támogatása szolgáltatta. Egy kolostor építése vagy támogatása különböző előnyöket biztosított a kezdeményező fél számára, és a 11. század nem volt híján a császári kolostoralapításoknak, ám Nea Moné egy sajátos lehetőséget nyújtott IX. Kónstantinosnak, amely az alapításról szóló hagyományban világlik meg. A történet szerint három chiosi remete egy Szűz Mária-ikont talált, amelyet elvittek a közeli Lesboson akkor még száműzetését töltő Kónstantinos Monomachoshoz, és megjósolták neki trónra jutását. A hálás arisztokrata siker esetén egy monostor felépítését ígérte, és mivel a jóslat teljesült, az új császár betartotta ígéretét, és Nea Moné építésébe kezdett. E hagyományt csak a 19. században írták le, így a 11. század közepének elemzéséhez csak korlátozottan használható fel. Viszont számos más korabeli forrás támasztja alá a történet néhány elemét, különösen a jóslást.¹⁹ A remeték jóslata éppúgy isteni sugallat, mint amilyent Zóé kapott 1042-ben, de a lesbosi eset időben előbb történt. Így lehetőség adódott IX. Kónstantinos számára, hogy isteni kiváltságát egy Zóé személyét mellőző történeten keresztül bizonygassa.

Egy egyházi intézmény, kolostor, és éppen a Nea Moné politikai felhasználása nem ismeretlen a kutatók előtt: Henry Maguire a monostor mozaikjainak politikai üzenetét vizsgálta egyik tanulmányában.²⁰ Kérdéses természetesen, hogy a fővárostól viszonylag távoli szigeten létesített monostor alkalmas lehetett-e politikai üzenet terjesztésére, ám Maguire felhívta a figyelmet az 1046-os és 1048-as chrysobullonokra, amelyek Nea Moné szerzeteseinek egy császári palotát adományoztak Konstantinápoly közelében.²¹ Az adomány feltételezi a szerzetesek gyakori látogatását, ami már önmagában arra utal, hogy a chiosi monostor nem szigetelte el magát a külvilágtól. Ezen felül rendkívül érdekes az 1046-os oklevél bevezető részében található megjegyzés, miszerint a császár „az isteni természetet kívánta birodalma minden szegletében dicsérni”.²² Ez a bölceleti for-

18 Michaél Psellos, *Chronographia* VI XVIII vol. I p. 126.

19 A Nea Moné alapításáról szóló kortársforrásokhoz lásd Bouras 1982, 27–28.

20 Maguire 1992; Kónstantinos egyéb politikai aspektussal rendelkező egyházi építkezéseket is elrendelt, többek között a jeruzsálemi Szent Sír templománál, utóbbiról lásd Ousterhaut 1989.

21 Maguire 1992, 213.

22 *καὶ τὸ θεῖον ἐν παντὶ τόπῳ τῆς δεσποτείας αὐτοῦ εὐλογεῖν βουλομένη* – IX. Kónstantinos 1046. évi chrysobullonja egy császári palota adományozásáról a chiosi szerzetesek részére. In MM vol. V, 5–6. 5.

mula IX. Kónstantinosnak ama elképzelésére utalhat, hogy a szerzetesek látogatásával információáramlás keletkezik, és ezzel együtt a kolostor alapításának története széles körben elterjed. Tehát IX. Kónstantinos egyfajta kommunikációs forrásként és csatornaként is kezelte a chiosi szerzetesek közösségét saját legitimitásának hirdetésére.

Propagandaeszközként – mint a Nea Moné Maguire által vizsgált mozaikjai is tanúsítják – a képi ábrázolások is használhatók; IX. Kónstantinos Zóé és Theodóra tekintélyével vetekedő propagandáját több olyan ábrázoláson vizsgálhatjuk, amelyeken a császárok alakjai együtt láthatóak. E tekintetben több alkotás is szóba jöhet, mint Arany-szájú Szent János a sinai Szent Katalin monostorban fellelt Máté-kommentárját (Cod. 364, fol. 3) díszítő és a császári hármast ábrázoló miniatúra, vagy a Hagia Sopihiában ma is látható mozaik, amelyen IX. Kónstantinos és Zóé adományokat ajánl Krisztusnak, azonban tanulmányom hátra lévő részében most csak a császári hármassal szintén ékesített Monomachos-koronával foglalkozom.²³

Mint a tanulmány bevezetőjében említettem, a korona összetett szimbolikával rendelkezik. A hét lemez összességének ószövetségi értelmezése megfér az Adventus imperatoris jelképvilágával, a császári hármas Szentháromság-hasonlatával és IX. Kónstantinos alakjának különböző értelmezéseivel, mint Dávid, Mózes és a Pantokratór hasonmása.²⁴ A Pantokratórhoz való hasonlóság egyedien emelte ki Kónstantinos személyét a korona minden alakja, még a császári hármas közül is. A három uralkodó ábrázolása méltóságuk szentségét sugallja, ám Zóé és Theodóra csupán az ideális császárnőket testesítették meg, míg IX. Kónstantinost náluk tekintélyesebbnek ábrázolja. Ez az üzenet rendkívüli hasonlóságot mutat azzal, amelyet a Nea Moné alapításához kötött történet sugallt. Mindkét esetben IX. Kónstantinos az isteni kiválasztottságot magára vonatkoztatva kívánta kiemelni elsőbbségét, miközben – és ezt ki kell hangsúlyozni – egyiknél sem kérdőjelezte meg a nővérek császárságának jogosságát: IX. Kónstantinos pusztán saját tekintélyét akarta erősíteni.

Mégsem lehet kijelenteni, hogy a Nea Moné és a Monomachos-korona közös propagandát segített volna: a monostor a birodalom alattvalóinak szólt, míg a korona diplomáciai ajándékként szolgált, tehát üzenete egy külföldi udvarban fejtette ki hatását. Volt-e értelme külföldön kiemelni IX. Kónstantinost az uralkodói hármassból? Egészen bizonyos, hogy az idegen udvarokban máshogy viszonyultak IX. Kónstantinos és a nővérek társcsászárságához, mint a bizánci alattvalók. Zóé és Theodóra közös uralma 1042-ben talán meglepő lehetett a birodalom határain kívül, a férfiak uralmához szokott európai udvarokban, míg ugyanitt IX. Kónstantinos császárként akár hamarabb elismerésre találhatott. Viszont Európában nagy jelentősége volt az uralkodói dinasztiáknak is. E

²³ A Máté-kommentár miniatúrájának esetleges politikai üzenete külön vizsgálatot is érdemelne, míg a Hagia Sophia mozaikja még III. Rómanos idején készült, és IX. Kónstantinos alakja utólagos átalakítással került az alkotásra. Ráadásul az átalakítás elsődleges megrendelője Michaél Kérularios patriarcha lehetett, aki Monomachos felé a tisztelet mellett némi kritikát is sugallni akart a mozaik módosításaival (Kalavrazeu 1994, 254–259), ezért a mű alkalmatlan volt a fentebb vázolt propaganda támogatására.

²⁴ Kiss 1997, 154–157.

tekintetben pedig nagy hátrányban volt Kónstantinos, aki arisztokrataként csak második feleségének köszönhetően lett az uralkodói ház tagja, és szerezte meg a trónt.²⁵ Zóé pedig nem csak egy dinasztia leszármazottja volt, hanem testvérével együtt hónapokon keresztül a birodalom valódi uralkodója. IX. Kónstantinos ezért különösen hangsúlyozni akarta, isteni kiválasztottsága folytán lett a birodalom igazi vezetője a nővérek helyett. Az uralkodó isteni kiválasztottsága pedig Európa szerte elismert erény volt.

Hogy melyik udvarnak küldte IX. Kónstantinos a koronát, arról a mai napig nincs egyezés a kutatók között. A kérdést tovább bonyolítja a feltevés, hogy női koronáról van szó.²⁶ Utóbbiból következik, hogy ha valóban a magyar udvarnak készült, akkor a fejéket I. András felesége, Anasztázia kapta. A magyar királyné apja I. (Bölcs) Jarosláv kijevi uralkodó (1016–1018, 1019–1054) volt, aki éppen András trónra kerülésének évében (1046) kötött békét IX. Kónstantinos császárral, és az egyezés részeként a fejedelem fia, Vszevolod a bizánci uralkodó lányával, Anastasia Monomachinával kötött házasságot. A bizánci, a magyar és a kijevi udvarok kapcsolatai így erős összefüggésben álltak.²⁷ Jarosláv közbenjárhatott azért új szövetségesénél, hogy lánya koronát kapjon, mindazonáltal ez a feltevés nyitott kérdésként hagyja, hogy Andrást mivel koronázták meg.²⁸

Figyelemre méltó a másik feltevés is, hogy a Monomachos-korona III. Henrik udvarának készült, és később Salamon feleségén és a német-római császár rokonán, Juditon keresztül jutott Magyarországra.²⁹ A normannok itáliai térhódítása miatt a két császár úgy érezte, szükséges az egymás közti jó viszony kialakítása. A kialakuló baráti viszony részeként kerülhetett a fejék III. Henrikhez, aki számára nem lehetett sértő egy női korona, mint egyszerű ajándék. A korona üzeneteinek szempontjából kevésbé fontos kérdés, hogy a magyar vagy német-római udvarnak szóltak eredetileg, mivel mindkét helyen érthették a fejék ábrázolásainak összetett nyelvezetét.

25 A Bizáncba látogató külföldieket gyakran meglepte, hogy a birodalomban nincs szabályozva a trón öröklése (Dagron 2003, 13–14.).

26 Bárányné Oberschall 1937, 37.

27 Makk 1996b, 82.

28 A női korona helyett I. András koronázási ékszerének tartotta Moravcsik 1953, 66–67; Makk 1996a, 162; Makk 1996b, 81–82; Cormack 2006, 316; Kosztoľnyik 2001, 30–31.

29 Kiss 1997, 130, 157.

IRODALOM

Angold 1997 = M. ANGOLD, *The Byzantine Empire 1025–1204: A Political History*. London – New York 1997².

Angold 2008 = M. ANGOLD, Belle époque or crisis? (1025–1118). In: *The Cambridge History of the Byzantine Empire c. 500–1492*. Ed.: J. Shepard. New York 2008, 583–626.

Bárányné Oberschall 1937 = BÁRÁNYNÉ OBERSCHALL M., *Konstantinos Monomachos császár koronája. The Crown of the Emperor Constantine Monomachos*. *Archaeologia Hungariae* 22. Budapest 1937.

Bouras 1982 = C. BOURAS, *Nea Moni on Chios: History and Architecture*. Athens 1982.

Bréhier 2003 = L. BRÉHIER, *A bizánci birodalom intézményei*. (Varia Byzantina – Bizánc világa VII.) Budapest 2003.

Buckton 2002 = D. BUCKTON, The Holy Crown in the history of enamelling. *Acta Historiae Artium* 43 (2002) 14–22.

Cormack 2006 = R. CORMACK, Művészet ez valójában? In: *A bizánci diplomácia*. Ed.: J. Shepard – S. Franklin. Budapest 2006, 299–322.

Dagron 2003 = G. DAGRON, *Emperor and Priest: The Imperial Office in Byzantium*. Cambridge 2003.

Dawson 2009 = T. DAWSON, The Monomachos Crown: Towards a Resolution. *Byzantina Symmeikta* 19 (2009), 183–193.

Deér 2005 = DEÉR J., *A magyarok Szent Koronája*. Máriabesnyő – Gödöllő 2005.

Garland 1999 = L. GARLAND, *Byzantine empresses. Women and power in Byzantium, AD 527–1204*. London – New York 1999.

Haldon 1999 = J. HALDON, *Warfare, State and Society in the Byzantine World, 565–1204*. London 1999.

Hilsdale 2008 = C. J. HILSDALE, The Social Life of the Byzantine Gift: The Royal Crown of Hungary Re-Invented. *Art History* 31/5 (2008) 602–631.

Ioánnēs Skylitzēs, Synopsis historiōn = *Ioannis Scylitzae Synopsis historiarum*. Rec. Hans Thurn. (Corpus Fontium Historiae Byzantinae. Vol. 5.) Berolini 1973.

Jolivet-Lévy 2002 = C. JOLIVET-LÉVY, L'apport de l'iconographie à l'interprétation de la „corona graeca”. *Acta Historiae Artium* 43 (2002) 22–32.

Kiss 1997 = KISS E., Új eredmények a Monomachos-korona kutatásában? *Folia Archaeologica* 46 (1997) 125–164.

Kalavrezou 1994 = I. KALAVREZOU, Irregular marriages in the eleventh century and the Zoe and Constantine mosaic in Hagia Sophia. In: *Law and Society in Byzantium, 9th–12th Centuries*. Ed.: A. E. Laiou – D. Simon. Washington, D. C. 1994, 241–260.

Kosztolnyik 2001 = KOSZTOLNYIK Z., The Monomachos crown. Domestic intrigue and diplomatic reality prevalent at the Hungarian court during the mid-eleventh century. *Chronica* 1 (2001), 30–44.

Lounghis 2002 = T. LOUNGHIS, The Byzantine historians on politics and people from 1042 to 1081. *Byzantion* 72/2 (2002) 381–403.

Maguire 1992 = H. MAGUIRE, The Mosaics of Nea Moni: An Imperial Reading. In: *Homō Byzantinus: Papers in Honor of Alexander Kazhdan*. Ed. by A. Cutler – S. Franklin. *Dumbarton Oaks Papers* 46 (1992) 205–214.

Maguire 1997 = H. MAGUIRE, Davidic Virtue: The Crown of Constantine Monomachos and its Images. *Jewish Art* 23 (1997/8) 117–123.

Makk 1996a = MAKK F., A turulmadártól a kettős keresztig. (A korai magyar–bizánci kapcsolatok). *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle* 31/2 (1996) 153–170.

Makk 1996b = MAKK F., *Magyar külpolitika (896–1196)*. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 2. Szeged 1996.

Michaél Psellos, Chonographia = MICHAÉL PSELLOS, *Chronographie ou histoire d'un siècle de Byzance (976–1077)*. Trad. Émile RENAULD. 2 vols. Paris 1926–28.

MM = *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana*. Ed.: Frank Miklosich – Joseph Müller. V vols. Vindobonae 1887.

Moravcsik 1953 = MORAVCSIK Gy., *Bizánc és a magyarság*. Budapest 1953.

Oikonomides 1994 = N. OIKONOMIDES, La couronne dite de Constantin Monomaque. *Travaux et Mémoires* 12 (1994) 241–266.

Ousterhaut 1989 = R. OUSTERHAUT, Rebuilding the Temple: Constantine Monomachus and the Holy Sepulchre. *Journal of the Society of Architectural Historians* 48/1 (1989) 66–78.

Restle 1994 = M. RESTLE, Hofkunst – höfische Kunst Konstantinopels in der mittelbyzantinischen Zeit. In: *Höfische Kultur in Südosteuropa*. Ed.: R. Lauer – H. G. Mayer. Göttingen 1994, 25–41.

Treadgold 1995 = W. TREADGOLD, *Byzantium and Its Army, 284–1081*. Stanford 1995.

BYZANTINE PROPAGANDA ABROAD
THE MONOMACHOS CROWN AND THE PROBLEM OF THE IMPERIAL LEGITIMACY IN THE MIDDLE OF ELEVENTH CENTURY

Constantine Monomachos gained the imperial throne owing to his marriage with Empress Zoe, but his rule was constricted by Empress Zoe's and Empress Theodora's influence and popularity. There are some evidences presenting the possibility of an imperial propaganda which was to raise Emperor Constantine's influence in the empire. On the Monomachos Crown the three emperors' – especially Constantine's – enameled suggest another imperial propaganda with the same logic as the former one, but in this case the Byzantine government desired to affect a foreign court, since the Crown was a diplomatic present. This study attempts to reveal how the problem of Constantine's legitimacy produced two imperial propagandas, and how they functioned in the Byzantine Empire and abroad.